

> PRIČEVANJE

Iz poteptane v pristno človeškost

Dragica Krapež je napisala osupljivo pričevanje o svojem življenju, ko je bila v krempljih svojega deda, komunističnega fanatika

»Povedal sem, kar mislim, da moraš vedeti. Nisi edina. Še veliko drugih je trpelo, morda celo bolj od tebe.« S temi besedami je neznanec nagovoril Dragico Krapež veliko let po tem, ko je bil večji del njenih muk že mimo, že po demokratizaciji.

Dragica Krapež je v knjigi spominov *Diktator z Griča*, izdala jo je založba Mladika, nanizala zelo veliko za normalnega človeka povsem nepojmljivih situacij, v katerih je morala odrasčati. Diktatorjev nadzor nad njo je bil res neverjeten. Trajal je vse do njegove smrti v 80. letih.

Utrpela je številne krivice

Dragico so še kot otroka vzeli mami, njena starša so ravno tako nasilno ločili, prepovedano ji je bilo druženje z vrstniki, uščakanja in razvajanja mala deklara ni bila deležna, stiki z očetom so bili nadzorovani, njene želje in ambicije potlačene. Ni smela nadaljevati šolanja, ni se smela zaposliti, kot bi želela. Čeprav je bila bistra in je dosegala odlične uspehe, ji nič ni bilo dovoljeno.

Osamljena Dragica je že kot otrok iskala uteho v naravi in družbi domišljijah prijateljev. Le babica, očetova mama, jo je podpirala in ji bila zgled življenjske vztrajnosti. Dragica je utrpela številne krivice, živela je pod pritiski, a uspelo ji je najti lastno pot: postala je mama in babica ter celo pomagala tistim, ki so ji prizadejali zlo. Ostala je zvesta sebi, naravna upornost ji je pomagala, da je življenje ni zlomilo in da je svojo zgodbo zapisala neposredno in trezno. Tako je založba knjigo predstavila na zavihku. Naj najprej, preden bom

knjigo natančneje opisal, citiram iz knjige tri odlomke.

Gorel za komunizem

»Babica je bila zelo verna ženska. V verni družini je bil rojen in vzgojen tudi Diktator in moj ata je bil krščen kot takrat vsi otroci. Med vojno pa se je vse spremenilo. Komunizem je potegnil Diktatorja v svoj vrtinec in to je bil začetek konca složne družine. Babica ni smela več hoditi v cerkev in je lahko molila samo še skrivaj v svoji podstrešni sobici. Tudi bogkovega kota ni bilo več v hiši. Diktator je dobesedno gorel za komunizem, Rusija mu je bila kot obljubljena dežela. Med vojno se je to njegovo prepričanje le še stopnjevalo in doseglo vrhunec, ko je spoznal, da edini sin ni pripravljen spoštovati komunističnih nazorov. To predrznost je bilo treba kaznovati na najbolj okruten način. Danes se ne čudim več, zakaj je ata večkrat dejal, da bi bilo bolje, če bi tudi on umrl v taborišču. Prihranjeno bi nam bilo veliko trpljenja. Tako pa smo mama, ata in jaz plačali najvišjo ceno, ki jo neki totalitarni režim lahko postavi. Kdo od nas treh je bil najbolj prizadet, pa naj bralec presodi sam.«

Zaradi »zaslug« za narod

»Med sebi enakimi junak, po drugi strani pa največji strahopetec. Še kot otroka me je gnal na drugo stran hriba z nedokončano kaverno in mi pokazal svoj 'bunker'. To je bila samo votlina pod večjo skalo, a dovolj prostorna, da mu je služila kot skrivališče. Po njegovih pripovedih, ki sem jih znala že na pamet, se je tam skrival pred fašisti in belogardisti, ki so ga iskali zaradi njegovih zaslug za slovenski narod. Ne samo drugi ljudje, tudi babica je znala povedati, da so ga pogosto zaman iskali celo partizani. Veliko se je zadrževal v tisti votlini, enkrat celo tri tedne skupaj. Mislil je samo nase, babica pa se je morala izpostavljati vsak drugi dan, ko mu je prinašala hrano. S košem na hrbtu in sekirico v roki je hodila skozi gozd, vselej po drugi poti. Če bi naletela na vojake ene ali druge strani, bi se lahko izgovorila, da nabira drva, hrana v košu pa da je njena malica.«

Niso izbirali sredstev

Po demokratizaciji je Dragico obiskal v uvodu omenjeni neznanec in ji povedal več stvari o njenem dedu, med drugim tudi naslednje: »Umolknil je za nekaj trenutkov, kot da mu je zmanjkalo besed. Z roko si je šel čez oči, potem pa nadaljeval: 'Tudi resnica o smrti tvojega strica,

očetovega polbrata, ni nikjer zapisana. Kot politkomisar je moral med tovariši molčati, kakšno mnenje ima o početju takratnih oblasti, v zavetju domače hiše pa je mislil, da lahko govori svobodno. Usodna napaka! Tvoj ded ga je izdal in po njegovi krivdi je padel pod strelom ostrostrelca, svojega 'tovariša'. Veliko hudega smo storili ne-dolžnim ljudem, krutost tvojega deda pa nas je vseeno presenetila. Nismo izbirali ne sredstev ne dejanj, najbližjim smo pa vendarle prizanesli, čeprav niso bili na naši strani. Tudi to, od koga in kakšne nasvete so dobili tvoji nadrejeni po tem, ko si bila izključena iz ZK, ni nikjer več zapisano. Kar nekaj dokazov, da govorim resnico, se skriva v tej ovojnici, a odpri jo lahko šele po mojem odhodu!«

Šolski primer totalitarizma

Septembra 2025 je založba Družina izdala zajetno knjigo zgodovinarja dr. Jožeta Dežmana *Komunistični strah v gatah*. V njej je objavil množico citatov iz slovenske partijske (komunistične) zakladnice. So v tako imenovanih personalnih mapah članstva KPS/ZKS. Gradivo je izjemno obsežno, priča pa, kako so komunisti nadzorovali svoje članstvo. Šlo je za šolski primer totalitarizma. Zgodbe so pošastne in so še en strašno velik pokazatelj tega, kako totalitarni sta bili komunistična ideologija in »politika«. Ena od mnogih tem obravnava odnos komunistov do Cerkev in

vere, oziroma preprosto rečeno, gre za obravnavo članov, ki so npr. skrivaj krstili svojega otroka.

Ko sem knjigo prebral, sem hitro zatem dobil v roke knjigo Dragice Krapež *Diktator z Griča*, ki jo je izdala tržaška založba Mladika. Ko sem jo začel brati, nisem mogel verjeti, kakšno naključje je to. V njej avtorica

KATARZIČNO SE JE DVIGNILA IZ POTEPTANE V PRISTNO ČLOVEŠKOST IN PONOVO VZPOSTAVLJA SVOJE MESTO V SVETU. ~

opisuje svojo zgodbo, v kateri je v ospredju partijski (komunistični) fanatik, njen ded, ki ga v knjigi ves čas imenuje z »imenom« Diktator. Niti enkrat ni zapisala njegovega imena, ker si tega kot tipični komunistični sfanatizirani diktator ni zaslužil.

Komunistični fanatizem

Diktator je bil do druge svetovne vojne vsaj na videz povsem normalen človek, mogoče celo širokogruden. Po poklicu je bil krojač, poročil pa je sedem let starejšo kmetico, ki je takrat že imela petletnega nezakonskega sina. Zrasel je v povprečno verni družini in je v skladu s tedanjo družbeno normo dal krstiti svojega sina Rudija Peternelja, Dragičinega očeta. Kot smo prebrali v odlomku iz knjige, pa se je med vojno vse spremenilo. Ker je bilo Cerkljansko odročno, so komunisti, še posebej po odhodu Italijanov septembra 1943, izkoristili ta »prazni prostor« in gradili svojo

PRIPOVED JE TAKO NENAVADNA, DA BRALCA VEČKRAT SILI, DA POMISLI, DA BERE IZMIŠLJENE ZGODBE. ~

I. Ž.

bila njena mama verna. Oče pri krstu ni sodeloval, saj je bil sin fanatičnega partijca, za krst pa je vedel. Posledice tega dejanja so bile strašne. Diktator se je strašno znesel nad vsemi tremi, nad sinom, nad njegovo ženo in nad novorojenko (vnukinjo). Sinovo ženo (Dragičino mamo) je izgnal in ji prepovedal kakršen koli stik z možem in svojo hčerko. Za to so poleg njega skrbeli tudi partijski pomočniki, vohuni v vasi, ki so Dragičino mamo strogo nadzorovali. Dragica je kot dojenčica in nato kot otrok sicer spala v isti sobi kot njen oče, toda oče se je ni smel ne dotakniti niti z njo spregovoriti kakšne besede. Še več, na Diktatorjevo zahtevo jo je smel samo grajati.

Indoktrinacija vnukinje

Za Dragico (vnukinjo) je Diktator skrbel sam. Niti enkrat je ni poklical z imenom, le z vzdevkom čeca. Poleg njega je lahko z Dragico komunicirala le njegova žena, Dragičina babica, ki je bila sicer verna in v Dragičini mladosti edina topla oseba. Vendar je Diktator zatiral tudi njo.

Ded je vnukinjo zlahka indoktriniral s svojimi pogledi. Poskrbel je za sodno obravnavo na sodišču v Novi Gorici, na kateri so njeni mami odvzeli vse starševske pravice. Dragica je tedaj na zrežiranem procesu dejala, da svoje »mame ne mara, ker je hudobna«. Kot šestletni otrok je pred sodnikom le ponovila, kar jo je ded naučil, da mora povedati. Tu perversnost Diktatorja in družbenopolitičnega sistema, katerega izraz je bil, doseže enega izmed svojih vrhuncev.

Nadzor je bil neverjeten

Dragica Krapež je v knjigi nanizala zelo veliko za normalnega človeka povsem nepojmljivih situacij, v katerih je morala odraščati. Diktatorjev nadzor nad njo je bil res neverjeten. Trajal je vse do njegove smrti enkrat po letu 1980. Za nameček se je Dragičin oče moral v drugo poročiti, tokrat s partijko. Dobila je »novo mamo«, ki je bila prototip mačehe, do Dragice groba in celo sovražna.

Toda na koncu knjige beremo osupljive opise, kako je Dragica (izrazito na svojo škodo) pred smrtjo, ko sta omagala, z negovanjem skrbela za oba negativca, najprej za (deda) Diktatorja, nato še za pokvarjeno mačeho. Še pred tem osupljivim koncem beremo, da je Dragica potem, ko je postala polnoletna, poiskala svojo mamo Marico na Tolminskem in sta se

izpovedali druga drugi ter zbližali. Ti opisi so zares pretresljivi in lepi.

Pripoved Dragice Krapež je tako nenavadna, da bralca večkrat sili, da pomisli, da bere izmišljene zgodbe. Vendar je ves čas jasno, da je vse res, ne nazadnje je avtorica v knjigi objavila veliko dokumentacije o Diktatorju. Na koncu se izkaže, da njen ded ni bil le neverjeten komunistični fanatik, ampak celo zločinec in tipični komunistični goljuf. Vse je moralo biti po njegovem, da je dosegel svoje, je zatiral vse okoli sebe, tudi najbližje.

Patologija totalitarizma

Na predstavitvi knjige 18. februarja v Ljubljani je Martin Brecelj, avtor ene najboljših knjig oziroma zgodovinskih analiz, kar smo jih dobili po letu 1990, z naslovom *Anatomija političnega zločina* (Mladika, 2016, v njej je raziskal dolga desetletja nerazjasnjen vosovski umor Stanka Vuka v Trstu marca 1944), dejal, da gre za dogodke in situacije, glede katerih večkrat ne moreš verjeti, da so se zares zgodili, saj v njih izginja sleherna človečnost, pravzaprav normalna človeškost. V resnici smo priče patologiji, točneje psihopatiji.

Podoben bolezenski sindrom, kakršen je prizadel Dragico Krapež in njeno družino, se je prav gotovo že marsikdaj pojavil in se še pojavlja, tudi v drugačnih družbenopolitičnih razmerah, je spomnil Brecelj in dodal, da bi preuranjeno sklepali, da je bil Diktator iz te zgodbe čisto slučajno komunist in da njegovo hudodelstvo ni imelo opraviti z družbenopolitičnimi razmerami, ki so vladale v Sloveniji po drugi svetovni vojni vse do demokratizacije.

Dvig v človečnost

»Iz pripovedi nazorno izhaja, da je bil Diktator kolesce, ki se je odlično vklapljal v širši realsocialistični kontekst: njegove lovke so neovirano obvladovale ne le Dragičino družino in sosesko, ampak so segale v širše družbenopolitično okolje vse do krajevne javne uprave, šole, delovnega mesta in celo sodišča. Če je bil Diktator res patološki lik, potem je bilo nekaj patološkega tudi v družbenopolitičnem okolju, v katerem je uspeval. V diktaturah, kakršna je komunistična, se zlahkoto uveljavljajo osebnosti s psihopatološkimi potezami, saj takšni režimi temeljijo na ustrahovanju, manipulaciji in vsakršnem nasilju. Ker ni neodvisnih ustanov, politične konkurence in svobodnih medijev, v njih izginjajo zavore, ki bi lahko omejile osebe, nezmožne empatije in človeške solidarnosti.«

V knjigi *Diktator z Griča* nam je Dragica Krapež pokazala, kaj je treba storiti: katarzično se je dvignila iz poeptane v pristno človeškost in ponovno vzpostavlja svoje mesto v svetu, bralci pa lahko s sprejemanjem pričevanja potrjujemo njeno človeško dostojanstvo.

> KOMENTAR

BOGOMIR ŠTEFANIČ

bogomir.stefanic@druzina.si

Solze in upanje

Poldrugo leto bo že, odkar me je pot zanesla na Frankolovo – kam drugam kot k p. Branku Cestniku, s katerim sem se želel pogovoriti o drugem delu njegove romaneskne trilogije, s katero je posegel v čas druge svetovne vojne. *Ali ima umetnost pri soočanju z našim takratnim bratomorjem moč, ki je zgodovinopisna dela in razne deklaracije nimajo?* P. Cestnik je na ta spraševalčev izziv odgovoril z vidika literature, a njegov odgovor nosi sporočilnost o univerzalni moči umetnosti. Med drugim je dejal: »Z literaturo izstopiš iz politike in greš v človeško usodo. To narediš s pomočjo estetskega besedila, ki je že samo po sebi, ker je estetsko, očiščujoče, katarzično. /.../ To je namen literature: ko pisatelj naredi, česar ne more nekdo drug. Ne more zgodovinar; poda sicer podatke, opiše razmere, ne more pa v tolikšni meri pripeljati v proces katarze, očiščevanja. Tega ne more niti politik, čeprav se trudi, ampak on ima pogosto svoje kalkulacije. Pisatelj pa lahko ...«

Na te besede sem se spomnil, ko sem nepremično obsedel po ogledu filma *Exodus 1945: Naša kri* in ugotovil, da imam od ganotja zadržnjeno grlo in solzne oči. Zalotil sem se, da sem bil dobesedno učbeniški primer očiščevalnega občutka! Bi me moralo biti zaradi tega vsaj po malem sram? Ne, nikakor – na tiste solze sem bil celo ponosen. Zapornice do njih pa je odprla filmska umetnost, ki ima v današnjem svetu, v katerem imajo podobe prednostno mesto pred besedami, poseben, skorajda privilegiran položaj. In za slovenske razmere je doslej veljalo, da se je film – ob nekaterih osamljenih poskusih iz preteklosti – na široko ogibal upodabljanju zgodb t. i. »druge strani«, s katerimi bi vstopil v ranjenost nacije, jo skušal očistiti in povezati, da bi se končno začela bolje celiti, kot se je doslej.

Ekipa *Studia Siposh* skozi zgodbo sanitetnega vlaka, ki prve majske dni 1945 z ranjenci in spremljevalnim osebjem išče rešitev na avstrijskem Koroškem pred skoraj gotovo smrtjo zaradi pričakovanega nasilja komunističnih revolucionarjev, pogumno, samozavestno in izvedbeno prepričljivo vstopi na to »deficitarno« področje. Predvsem pa so pomembne nekatere okoliščine, v katerih je nastal ta filmski projekt.

Prva je ta, da ga je zasnovala in vrhunsko izvedla izredno mlada ekipa. Ničkolikokrat so nas prepričevali, da preteklost mladih ne zanima, da gre pri obujanju medvojnih in povojnih travm le za nerganje starcev, ki s svojimi zamerami obremenjujejo celoten narod. Ne – izkaže se, da mlade te zgodbe živo zadevajo, saj so del njihove istovetnosti, a da lahko vanje prav zaradi svoje mladostne neobremenjenosti vstopajo s svobodo, ki nam doslej ni bila poznana. In to je svoboda, ki pred seboj vidi

človeka v njegovi življenjski konkretnosti, v etičnih dilemah, ki presegajo vsiljeno črno-belo *karikiranje*, kdo sme biti v partijskih nebesih in kdo v peklu.

Druga bistvena okoliščina filma je, da ga je omogočila donatorska velikodušnost, ki je prišla iz izredno širokega kroga posameznikov in nekaterih ustanov. Gre torej za popolnoma neodvisno produkcijo, ki je številne darove malih ljudi oplenitila s svojim velikim talentom in profesionalnostjo. Film je nastal z *budžetom*, za katerega se marsikdo, vaje navezanosti na državne finance, ne bi niti spravil iz fotelja.

Opozoriti pa velja še na tretjo okoliščino, povezano s predvajanjem filma, ki je uradno premiero doživel 20. februarja – torej le dan potem, ko smo vstopili v kampanjo pred marčnimi parlamentarnimi volitvami in tako v čas, ki je po naravi stvari (in s tem v demokraciji ni nič narobe!) zaznamovan z napetostmi, tudi ostrimi trki različnih pogledov na to, kam naj kot nacija usmerimo svoj prihodnji korak in kdo naj ima pri tem v strukturah zakonodajne in izvršne oblasti vodilno vlogo. In na pragu tega časa se nam je zgodilo nekaj, kar kot balzam blaži te napetosti in tke skupnostno oblačilo, v katero se lahko odenemo vsi.

Ali kot je v svojem vtisu o filmu za spletno *Družino* dejal nadškof Stanislav Zore: »Upam, da nam bo ta film pomagal, da se bomo kot narod počlovečili.« Še kako utemeljeno upanje.

komunistično »resničnost«. Tudi zaradi italijanskega zatiranja so se jim mnogi pridružili in hitro postali njihovi verniki. Komunistični fanatizem, ki človeku omogoči izživljanje totalitarnih prvin, ki se izražajo v samovolji in nasilju, se je hitro širil. Z mnogimi umori, ki so bili tudi okrutni, so zasejali smrtni strah, s tem pa ustvarili okoliščine, ko so ljudem zavladali s strahovlado, katere posledica je bila oportunitizem oziroma popolna podrejenost.

Začelo se je s krstom

Rudi Peternelj se je zaljubil v enajst let mlajšo sosedo Marico iz verne družine. Za Diktatorja je bilo nesprejemljivo, da se je njegov sin spečal s »klerikalko«. Ko se je kmalu potem izkazalo, da bo postal ded, je s stisnjenimi zobmi pristal na poroko, čeprav le civilno. Sodu pa je izbilo dno, ko so Dragico na skrivaj krstili, saj je

NA PREDSTAVITVI KNJIGE DIKTATOR Z GRIČA V LJUBLJANI 18. FEBRUARJA 2026: JOŽE DEŽMAN, DRAGICA KRAPEŽ, MARTIN BRECELJ IN IVO JEVIKAR / I. Ž.

IVO ŽAJDELA

ivo.zajdela@druzina.si